

УДК 352:005.96

МАРИНА ГРИНЬОВА

АНАСТАСІЯ МОРОЗ

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ В ОБ'ЄДНАНІЙ ТЕРИТОРІАЛЬНІЙ ГРОМАДІ

У статті висвітлюється вплив педагогічних умов на збереження людського капіталу в об'єднаній територіальній громаді. Висвітлено поняття «педагогічні умови», «об'єднана територіальна громада», «людський капітал». Проаналізовано основні проблеми збереження людського капіталу в об'єднаній територіальній громаді.

Доводиться думка, що педагогічні умови, як сукупність форм, методів і прийомів, підвищують ефективність навчально-виховного процесу і тим самим позитивно впливають на процес збереження людського капіталу.

Ключові слова: педагогічні умови, об'єднана територіальна громада, людський капітал, освіта, територіальна громада

Постановка проблеми. Упродовж усієї історії людства одним із найважливіших інструментів впливу на окремих людей і суспільство в цілому була соціальна система та її головна складова – людський капітал. Людина із її «інформацією» – вміннями, навичками, здібностями, особистісними якостями та властивостями – визнається найвищою цінністю нації. Очевидно, що існує потреба в збереженні, накопиченні та ефективному використанні людського капіталу, який виступає в якості стратегічного ресурсу сталого розвитку економіки і суспільства в цілому. Освіта, яка, в свою чергу, вважається провідною галуззю виробництва людського капіталу, відіграє досить важливу роль, адже саме в закладах освіти формується та нагромаджується інтелектуальний потенціал. Тому досить актуальним є висвітлення питання про педагогічні умови як сукупність форм, методів та засобів, що підвищують ефективність навчально-виховного процесу і в результаті сприятимуть розвитку та збереженню людського капіталу.

Аналіз досліджень та публікацій. Теорія людського капіталу виникла у 60-х роках минулого століття на Заході. Цей науковий напрям створили та розвинули такі відомі американські та англійські вчені, як Г. Беккер, Т. Шульц, Л. Туроу, М. Блауг, С. Боуле, У. Боуен, Б. Кікер, Е. Денісон, Дж. Кендрік, Ф. Уелч, Дж. Коулман, вони ж забезпечили значний прогрес у формуванні теоретичної бази розуміння людського капіталу. Дана проблематика набула свого розвитку у працях російських, українських та білоруських учених: В. Автономова, В. Антонюка, Ю. Биченко, О. Грішнєвої, А. Добриніна, С. Дятлова, П. Дьоміна, Р. Капелюшнікова, М. Критського, І. Кокарева, Н. Кротова, Л. Лісогор, І. Нікітіної, В. Радаєва, Поняття педагогічних умов у своїх працях висвітлювали: І. Аксаріна, Є. Ганін, О. Назарова, Н. Пархоменко, Р. Сєрьожнікова, Н. Тверезовська, Л. Філіппова, Л. Яковицька та ін.

Виклад основного матеріалу. Протягом тривалого часу, аж до середини ХХ століття, основним предметом дослідження залишався фізичний капітал і джерела його нагромадження. Однак, у другій половині ХХ століття, і особливо з переходом розвинених країн до етапу постіндустріального суспільства, стало ясно, що в умовах інформаційного суспільства на перше місце виходить не рутинна механічна праця, а творча діяльність індивіда, що забезпечує всебічний розвиток особистості. Внаслідок цього виникає та сконцентровує навколо себе увагу поняття «людський капітал».

Термін «людський капітал» увійшов у науку в західній економічній літературі і пов'язаний, передусім, з іменами американських дослідників Т. Шульца й Г. Беккера. Саме Теодор Шульц відмітив, що добробут бідних людей залежить не від землі, техніки або їхніх зусиль, а від знань. Він назвав цей якісний аспект економіки «людським капіталом». Науковці визначили під людським капіталом наявний запас придбаних знань, навичок, досвіду, здоров'я, здібностей, мотивацій та енергії, що може бути використаний протягом певного періоду часу з метою виробництва товарів і послуг; водночас, цей капітал є складовою частиною людини і саме тому є майбутнім джерелом її доходів (Шульц 1971, с.16). Тобто, продуктивні якості і характеристики працівника були визнані особливою формою капіталу, і з цього моменту існує уявлення, що капітал складається з самих фізичних активів, було підірвано.

Г. Беккер визначав, що людський капітал – це сукупність природжених здібностей та отриманих знань, навиків, мотивацій, доцільне використання якої сприяє збільшенню доходу (Беккер, 1964, с.162). С. Фішер дав наступне визначення: «людський капітал – це ступінь утіленої в людині спроможності приносити прибуток». На його думку, людський капітал включає «природжені здібності, талант, освіту, набуту кваліфікацію» (Фішер, 1993, с. 303). А співробітник Вашингтонського університету Дж. Кендрік визначає капітал як «здатність протягом певного періоду створювати продукт і прибуток, включаючи неринкові форми доходу» (Кендрік, 1978, с. 31).

Отже, серед учених існує розмаїття поглядів, але все ж таки простежується спільна думка, що «людський капітал» є поєднанням усіх продуктивних рис індивіда, а саме знань, навичок, мотивації, енергії, які можуть бути використані для створення товарів і надання послуг, отримуючи натомість кошти для забезпечення свого існування.

Дослідження проблеми людського капіталу українськими та російськими вченими-економістами (В. Антонюк, Ю. Биченко, Л. Гальків, О. Грішнова, П. Дьомінов, Н. Кротова, І. Кокарєв, В. Куценко, Е. Лібанова, О. Макарова, А. Нікітіна, У. Садова, Л. Семів, Л. Шаульська, ін.) внесли доповнення до визначення цієї складної категорії.

П. Дьомін вважає, що людський капітал можна охарактеризувати як природжений, сформований у результаті інвестицій і накопичений визначений рівень здоров'я, освіти, навичок, здібностей, мотивацій, енергії, культурного розвитку як конкретного індивіда, групи людей, так і суспільства в цілому, які доцільно використовуються в тій чи іншій сфері суспільного відтворення, сприяють економічному росту та впливають на розмір доходів їх володаря (Дьомін, 2003).

На думку В. Адріанової, людський капітал являє собою вартісне вираження витрат на формування здоров'я (від народження до активної діяльності), на придбання знань, досвіду, кваліфікації, на підвищення культури поведінки в суспільстві (Адріанова, 1998, с.46).

В. Куценко та Г. Євтушенко розуміють під людським капіталом «сукупність, знань, здібностей та кваліфікації, як здатність кваліфікованої робочої сили створювати прибуток у вигляді частини заробітної плати та прибутку підприємства» (Куценко, Євтушенко, 1999, с. 137). Н. Кротова запропонувала включати в структуру людського капіталу не тільки здібності до продуктивної праці, але й соціальні, психофізичні, культурні здібності людини.

Т. Паустовська, в свою чергу, вважала, що дане поняття є системою характеристик, які визначають здатність людини до творчої праці з метою створення товарів, послуг, доданої вартості (Паустовська, 2014).

Очевидно, що від якості людського капіталу, умов його збереження та відтворення залежить соціально-економічний розвиток національної економіки та здатність держави конкурувати в міжнародному просторі. Збереження людського капіталу визначається як запобігання втрат людського капіталу, які можуть виявлятися в скороченні його обсягів, зниженні якості, погіршенні структури, зношуванні, шляхом створення в країні сприятливих умов, у яких живе, розвивається, навчається і працює її населення.

На сьогоднішній день реформування територіальної організації влади на засадах децентралізації є одним із ключових напрямів системних суспільних трансформацій в Україні (Безруков, Войтенко, 2015). Новий етап децентралізації, реформи місцевого самоврядування та адміністративно-територіальної реформи розпочався в Україні з прийняттям Закону України від 05.02.2015 р. № 157-VIII «Про добровільне об'єднання територіальних громад» (ОТГ)(Закон України, 2015).

Об'єднана територіальна громада (ОТГ) – це адміністративно-територіальна одиниця в Україні, утворена відповідно до Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад». Територіальна громада являє собою сукупність громадян України, котрі спільно проживають у міському чи сільському поселенні, мають колективні інтереси і визначений законом правовий статус. Територіальна громада наділяється певними правами; у першу чергу, це право на самоврядування.

Відповідно до реформи, за все тепер відповідає місцева влада: голова, депутати ради громади та її виконком. Освіта, медицина, адміністративні послуги, дороги, освітлення, водопостачання, вивезення сміття, благоустрій, забудова і навіть безпека – компетенція влади об'єднаної громади. Внесені зміни до бюджетного та податкового законодавства забезпечили й фінансову самостійність нових громад, закріпивши відповідні повноваження доходів і видатків. Тобто, ОТГ на рівні з районними бюджетами, безпосередньо від держави, стали розпорядниками коштів і, відповідно до цього, громада надає фінансування ініціативам, які є необхідними для її розвитку. Саме влада громади, і більше ніхто, займається вирішенням більшості місцевих питань, має на це кошти і несе за усе відповідальність. Підсумовуючи вище сказане, очевидно, що самі ж громадяни в межах громади можуть сприяти процесу формування, відтворення та збереження людського капіталу.

Процеси відтворення, розвитку та функціонування людського капіталу в об'єднаній територіальній громаді нині відбуваються на тлі демографічної кризи, яка проявляється в різних аспектах: по-перше, відбувається скорочення чисельності населення внаслідок надвисокої смертності і низької народжуваності, яке зумовлене поширенням зuboжіння населення, низькою якістю медичного обслуговування, несприятливою екологічною ситуацією, зниженням якості їжі та питної води, нестачею робочих місць із гідними умовами праці та її оплати; по-друге, швидкими темпами зростає тенденція до трудової міграції внаслідок непривабливості робочих місць за умовами та оплатою праці порівняно з іншими регіонами та несприятливих перспектив щодо отримання прийнятної роботи за своїм фахом, можливостями отримання гідного доходу, купівлі комфортного житла тощо. Тому як не прикро, але в даний час ми спостерігаємо, як освічена, енергійна та здібна молодь від'їжджає, тим самим обмежуючи ресурси людської праці в економіці об'єднаної територіальної громади.

Досліджуючи дану тему, ми виявили, що хоча вчені по-різному описують структуру людського капіталу, але всі вони єдині в тому, що визнають домінуюче значення освітнього чинника.

Освіта – спеціальна сфера соціального життя, своєрідний соціокультурний феномен, який сприяє нагромадженню знань, умінь і навичок, інтелектуальному розвитку людини. Багатопланова роль освіти

пояснюється кількома факторами: по-перше, освіта задовольняє попит населення в освітніх послугах і спеціалізується на відтворенні продуктивної сили суспільства – кваліфікованих працівників для всіх галузей матеріального та нематеріального виробництва; по-друге, рівень освіти є одним із показників добробуту народу країни; по третє, ця галузь готує професійних працівників.

Освіта є провідною галуззю виробництва людського капіталу, оскільки опосередковано сприяє збільшенню капіталу здоров'я людини, поліпшенню її соціального благополуччя, що, у свою чергу, також сприяє економічному зростанню. Тому головним завданням освіти є формування самостійної, відповідальної, соціально активної, з високим рівнем інформаційної культури особистості, яка здатна вирішувати виробничі та соціальні проблеми.

Особливе місце у освітній сфері відводиться педагогічним умовам, які позитивно впливають на професійний рівень та творчу самореалізацію особистості, на вдосконалення її діяльності, сприяють різносторонньому розвитку.

У філософському словнику «умова» визначається як категорія, в якій відображено універсальні відношення речі до тих факторів, завдяки яким вона виникає й існує (Шинкарук, 1986, с. 703). Умови складають середовище, в якому виникає, існує й розвивається те чи інше явище або процес. Поза цим середовищем вони не можуть існувати. Отже, умова – це зовнішнє стосовно предмета різноманіття об'єктивного світу.

Педагогічні умови розглядаються як сукупність об'єктивних можливостей змісту, форм, методів і прийомів підвищують ефективність навчально-виховного процесу і матеріально-просторового середовища, що забезпечує цілеспрямований виховний процес. До педагогічних умов дослідники відносять ті, які свідомо створюються в освітньому процесі і повинні забезпечувати найбільш ефективний перебіг цього процесу. Так, зокрема, О. Назарова педагогічні умови розглядає як сукупність об'єктивних можливостей, змісту, форм, методів, педагогічних прийомів і матеріально-просторового середовища, які спрямовані на розв'язання дослідницьких завдань (Назарова, 2003). Досліджуючи педагогічні умови з позицій інформаційно-комунікаційних технологій, під даним поняттям розуміють сукупність взаємопов'язаних умов, необхідних для забезпечення цілеспрямованого виховного й освітнього процесу. При цьому використовуються сучасні інформаційні технології, що забезпечують формування особистості, наділеної певними якостями.

Отже, педагогічні умови можна вважати комплексом заходів, спрямованих на інформатизацію освітнього простору. Цей комплекс включає: розробку змісту освіти на основі інтеграції нових інформаційних технологій; впровадження в освітній процес методів, заснованих на застосуванні нових інформаційних технологій; розвиток внутрішньоособистісної готовності учнів до формування інформаційної культури шляхом виявлення і використання стимулів активізації пізнавальної діяльності учнів із застосуванням нових інформаційних технологій, які обираються в залежності від типу особистості; вироблення певного стилю педагогічної діяльності викладачів, зорієнтованого на формування інформаційної культури учнів, що сприяє розвитку та збереженню людського капіталу.

Тож, на основі аналізу літератури та фактів, можемо стверджувати, що важливим є питання організації змісту, форм, методів, педагогічних прийомів і матеріально-просторового середовища, які будуть спрямовані на забезпечення цілеспрямованого виховного й освітнього процесу. З урахуванням цього нами було проведено опитування серед професорсько-викладацького складу природничого факультету Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка, щоб визначити, на що саме повинна спрямовуватись сучасна освітня діяльність. Опитувальник складався з 5 пунктів.

1. Чи згодні ви з тим, що освіта є провідною галуззю виробництва людського капіталу?
2. Оберіть чинники, які істотно впливають на освітній процес (не більше 3-х варіантів відповідей).
3. Що, в першу чергу, має забезпечити населенню керівництво ОТГ в освітній сфері?
4. Чи згодні ви з тим, що педагогічні умови впливають на процес збереження людського капіталу?
5. Назвіть основну проблему, що існує в освітньому середовищі.

67% опитаних погоджуються з тим, що освіта є провідною галуззю виробництва людського капіталу, а 33% так не вважають. По-різному були визначені чинники, які істотно впливають на освітнє середовище. За результатами опитування, найбільший вплив на освітнє середовище мають організаційно-педагогічний та мотиваційний чинники (22%). На питання, що, в першу чергу, має забезпечити населенню керівництво ОТГ в освітній сфері, 80% назвали рівний доступ до навчання, а 20% – якість викладання математичних дисциплін та наукової підготовки.

Опитування підтвердило думку, що на сьогодні педагогічні умови мають істотний вплив на процес збереження людського капіталу. Стосовно визначення проблем, ми отримали різні відповіді, а саме: 65% опитаних відповіло, що саме невмотивованість молоді є однією з головних проблем, 20 % головною проблемою вважає низький рівень підготовки вчителів, що негативно впливає на освітнє середовище, 15 % – низький рівень матеріально-технічного забезпечення.

На основі узагальнення отриманих результатів ми визначили 3 основні педагогічні умови, які сприятимуть ефективності навчально-виховного процесу і оптимізації матеріально-просторового середовища та будуть спрямовані на забезпечення цілеспрямованого виховного й освітнього процесу, що сприятиме збереженню людського капіталу:

1. Створення інноваційного освітнього середовища в об'єднаній територіальній громаді.

Освітнє середовище навчального закладу, як сукупність цінностей і зразків успішного розв'язання життєвих цілей, слугує джерелом для розвитку особистості. Тому особливу увагу має привернути проектування змін в організації сучасного освітнього простору. Мова йде про нові підходи, що ефективно сприятимуть формуванню вільної і активної особистості, про нові методи та засоби навчання. Головна роль у цьому процесі відводиться вчителю, адже від нього залежить професійна підготовка нововведень у навчально-виховний процес. Від професійної компетентності та інноваційно-творчого мислення освітянина залежить здатність реалізовувати нові підходи до освітньої діяльності в змісті, формах та методах.

Педагогічно доцільно організований інноваційний простір забезпечить зацікавленість учня в отриманні знань і створить умови, де дитина зможе реалізувати свій навчальний, науковий та творчий потенціал.

2. Залучення членів об'єднаної територіальної громади до вирішення власних проблем та сприяння їхній активній участі в суспільному житті.

Сучасне суспільство потребує від шкільної освіти підготовки молоді, здатної відповідати на виклики часу, компетентної та мобільної на сучасному ринку праці, яка має громадянську позицію, бажання до саморозвитку та здатна навчатися протягом життя. Тому територіальна громада повинна сприяти активізації громадян, стимулювати їх до різних ініціатив, насамперед, до визначення та вирішення проблем спільноти на місцевому рівні

3. Створення можливостей для співпраці педагогічного університету з об'єднаною територіальною громадою.

Діяльність у громаді має бути, перш за все, спрямована на розвиток співпраці, партнерських стосунків. Сутність співпраці полягає у тому, що територіальна громада об'єднує свої зусилля та ресурси з педагогічним університетом, щоб вирішити існуючі проблеми власного розвитку. Кінцевою метою співпраці має бути створення відповідних умов, які підвищать якість життя членів громади та сприятимуть збагаченню кадровим потенціалом підприємств, що функціонують на її території.

Висновки. Отже, людський капітал – це соціально-економічна категорія, яка розглядається як сукупність належних працівникові природних характеристик (здоров'я, творчі схильності, талант, знання), а також самостійно нагромаджених (набутих у результаті життєвого досвіду) та розвинутих ним унаслідок інвестування в освіту, професійну підготовку та оздоровлення.

Добробут і сталий розвиток будь-якої нації залежить від людського капіталу, тому необхідна продумана і послідовна політика в галузі розвитку та збереження людських ресурсів.

Збереження людського капіталу в ОТГ потребує реалізації низки педагогічних умов, а саме: створення інноваційного освітнього середовища в об'єднаній територіальній громаді; залучення членів об'єднаної територіальної громади до вирішення власних проблем та сприяння їхній активній участі у суспільному житті; створення можливостей для співпраці педагогічного університету з об'єднаною територіальною громадою. Зазначені педагогічні умови позитивно вплинуть на процес збереження людського капіталу в об'єднаній територіальній громаді.

Список використаних джерел

- Андріанова, В.В. (1998). Людський капітал підприємства. *Економіка і управління*, 2, 46.
- Демин, П. (2003). Человеческий капитал как фактор европейской экономической интеграции республики. *Белорусский журнал международного права и международных отношений*, 3.
- Кендрик, Дж. (1978). *Совокупный капитал США и его формирование*. Москва: Прогресс.
- Куценко, В., Євтушенко, Г. (1999). Людський капітал як фактор соціального захисту населення: проблеми зміцнення. *Зайнятість та ринок праці : міжвідомчий науковий збірник*, 10, 136-145.
- Назарова, О. Л. (2003). Новые информационные технологии в управлении качеством образовательного процесса в колледже. *Информатика и образование*, 11, 79-84.
- Паустовська, Т.І. (2014). Сучасні соціально-економічні основи формування людського капіталу. *Держава та регіони. Серія «Економіка та підприємництво»*, 4(79), 40–45.
- Про добровільне об'єднання територіальних громад : Закон України 22. 23. від 05.02.2015 р. № 157-VIII [Електронний документ]. — Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/157-19>.
- Безруков, В.В., Войтенко, В.П., Алахадзе, Н.Г. (2015). *Реформирование медицины. Украина в мировом и европейском контексте*. Москва : ООО «Феникс».
- Філософський словник* (1986). Шинкарук, В.І. (Ред.). - 2 вид., перероб. і доп. Київ: Головна редакція УРЕ.
- Фишер, С., Дорнбуш, Р., Шмалензи, К. (1993). *Экономика*. Москва : Дело.
- Becker G. (1964). *Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis*. – N.Y.
- Schultz T. (1971). *Investment un Human Capital: The Role of Education and of Research*. N.Y.

References

- Andrianova, V.V. (1998). Liudskiy kapital pidpriemstva. *Ekonomika i upravlinnia*, 2, 46.
- Demin, P. (2003). Chelovecheskiy kapital kak faktor evropeyskoy ekonomicheskoy integratsii respublki. *Belorusskiy zhurnal mezhdunarodnogo prava i mezhdunarodnyih otnosheniy*, 3.
- Kendrik, Dzh. (1978). *Sovokupnyiy kapital SShA i ego formirovanie*. Moskva: Progress.
- Kutsenko, V., Yevtushenko, H. (1999). Liudskiy kapital yak faktor sotsialnoho zakhystu naseleennia: problemy zmitsnennia. *Zainiatist ta rynek pratsi : mizhvidomchyi naukovyi zbirnyk*, 10, 136-145.
- Nazarova, O. L. (2003). Novyie informatsionnye tehnologii v upravlenii kachestvom obrazovatelnoho protsessa v kolledzhe. *Informatika i obrazovanie*, 11, 79-84.
- Paustovska, T.I. (2014). Suchasni sotsialno-ekonomichni osnovy formuvannia liudskoho kapitalu. *Derzhava ta rehiony. Seriiia «Ekonomika ta pidpriemnytstvo»*, 4(79), 40–45.
- Pro dobrovilne obiednannia terytorialnykh hromad : Zakon Ukrainy 22. 23. vid 05.02.2015 r. № 157-VIII [Elektronnyi dokument]. — Rezhym dostupu : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/157-19>.
- Bezrukov, V.V., Voytenko, V.P., Alahadze, N.G. (2015). Reformirovanie meditsyny. *Ukraina v mirovom i evropeyskom kontekste*. Moskva : OOO «Feniks».
- Filosofskiy slovnyk (1986). Shynkaruk, V.I. (Red.). - 2 vyd., pererob. i dop. Kyiv: Holovna redaktsiia URE.
- Fisher, S., Dornbush, R., Shmalenzi, K. (1993). *Ekonomika*. Moskva : Delo.
- Becker G. (1964). *Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis*. – N.Y.
- Schultz T. (1971). *Investment un Human Capital: The Role of Education and of Research*. N.Y.

GRYNYOVA M., MOROZ A.

Poltava V. G. Korolenko national pedagogical University, Ukraine

PEDAGOGICAL CONDITIONS OF HUMAN CAPITAL MAINTENANCE IN THE UNITED NATIONAL TERRITORIAL COMMUNITY

The article covers the influence of pedagogical conditions on the preservation of human capital in the united territorial community. The concept of "pedagogical conditions", "united territorial community", "human capital" is highlighted. The basic problems of saving of human capital in the united territorial community are analyzed.

It is concluded that pedagogical conditions, as a combination of forms, methods and techniques, increase the efficiency of the educational process, thereby positively affecting the process of saving human capital.

The authors believe that human capital is a socio-economic category, which is considered as a combination of natural characteristics (health, creative inclinations, talent, knowledge) that are due to the employee, as well as self-accumulated (acquired as a result of life experience) and developed by him as a result of investing in education, vocational training and health improvement.

The welfare and sustainable development of any nation depends on human capital, and therefore a well thought-out and consistent policy in the field of development and human resource conservation is needed.

It is grounded that community activity should primarily focus on the development of cooperation, partnership relations. The essence of cooperation is that the territorial community combines its efforts and resources with a pedagogical university to solve the existing problems of its own development. The ultimate goal of cooperation should be to create appropriate conditions that will improve the quality of life of community members and contribute to the enrichment of the human resources that reside in its territory.

Key words: pedagogical conditions, united territorial community, human capital, education, territorial community

Стаття надійшла до редакції 16.10. 2018 р.